

Dubrovniku, bio je aktivan u uređivanju raznih listova, pisao je i priče. Radio je kao činovnik u raznim socijalnim ustanovama. Tako je u Banovini Hrvatskoj bio zaposlen u Odjelu za socijalnu politiku, a u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj u Ministarstvu zdravstva, Odjel za socijalnu skrb te u nekim drugim ministarstvima. Više je nego zanimljiva njegova priča kako je nakon dolaska komunističke radio u Ministarstvu socijalne politike te kako ga je potpredsjednik vlade Rade Pribičević angažirao oko logora Samobor.

Perinićeva »ladica« nije uvijek pouzdana kada je riječ o Hrvatskom katoličkom pokretu jer je informacije iz nje morao popunjivati kasnijim sjećanjima, a ona su, to je razvidno, bila pod jakim utjecajima akumuliranoga iskustva i afirmativnoga pristupa. Perinićevo sudjelovanje u organizaciji katoličke inteligencije »Pax Romana« poslužilo mu je za podsjećanje da su i oni u Katoličkom pokretu sudjelovali u međunarodnim organizacijama. To je bilo još u vrijeme komunizma. Ne znamo je li Perinić bio svjestan da je Komunistička partija imala svoje ljude iz Hrvatske preko kojih su pratili rad te organizacije. Vjerojatno nije.

Na koncu se može još napomenuti da su format i oprema knjige slični knjigama iz niza *Hrvatska katolička baština 20. stoljeća* koji izdaje Glas koncila, a uređuje Božidar Petrač. Možda to i nije loše, jer je djelo Luke Perinića također dio te katoličke baštine.

• *Jure KRIŠTO*

Andrej RAHTEN, *Izidor Cankar. Diplomatski dvjeh Jugoslavij / A Diplomat of Two Yugoslavias*, Mengeš: Center za evropsko prihodnost, Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center Akademije znanosti in umetnosti 2009 (Zbirka Studia diplomatica Slovenica. Personae, 2)

V slovenski umetnostni zgodovini ima Izidor Cankar (1886-1958) pravo posebno mesto. Kot prvega profesorja umetnostne zgodovine na ljubljanski univerzi in s tem tudi utemeljitelju študija te vede v Sloveniji mu je v »generaciji 1886« (poleg njega sta bila istega leta rojena še France Stele in Vojeslav Mole) vsaj neformalno pripadlo prvo mesto med »očeti« slovenske umetnostne zgodovine. Lahko bi rekli, da v marsičem tudi upravičeno, saj je bil — kot prodoren um in izjemen organizator — tudi ustanovitelj stanovskega društva (današnje Slovensko umetnostnozgodovinsko društvo) in osrednje znanstvene revije s tega področja (*Zbornik za umetnostno zgodovino*). Seveda je treba poudariti, da trije pripadniki generacije 1886 niso bili prvi šolani umetnostni zgodovinarji na Slovenskem, saj moramo omeniti vsaj še starejša Josipa Mantuanija in Avgušтина Stegenska, pa tudi po drugi svetovni vojni je imel na nadaljnji razvoj stroke bistveno večji vpliv France Stele. A prav Cankarjevo vsestransko udejstvovanje znotraj umetnostne zgodovine (ima glavne zasluge tudi za gradnjo Moderne galerije!) ga v obdobju med obema vojnima postavlja visoko na prvo mesto.

Do sedaj smo se morali pri študiju njegove osebe in dela zanesti predvsem na krajše in daljše zapise v periodiki (npr. Stele v *Zborniku za umetnostno zgodovino* leta 1957) in leksiki ter na izsledke posameznih študij o njem, nastalih npr. ob simpoziju Društva za estetiko leta 1985 (*Sodobnost*, 1986). V zadnjih letih pa se je Tomaž Brejc z dvema daljšima člankoma (*Umetnostna*

kronika, 2006, 2008) in s prihajajočo monografijo končno lotil natančne analize Cankarjevega umetnostnozgodovinskega dela v širšem evropskem kontekstu. O Cankarjevem zasebnem življenju smo nekaj lahko izvedeli iz knjige spominov njegovega mlajšega brata Franca (*Žlahta*, 1971), pred letom pa tu in tam tudi v družinski kroniki Angelelike Hribar (*Rodbinska kronika Dragotina Hribarja in Evgenije Šumi*, Ljubljana 2008).

Zgodovinar Andrej Rahten, ki se je že v preteklosti posvečal žanru politične biografije, pa tudi sicer se poglobljeno ukvarja s problemi politične zgodovine ob koncu habsburške monografije in med obema vojnama, je pred nekaj leti postal pozoren na spomine Franka Starmana, ki je v Ottawi s Cankarjem delal na poslanstvu. Dodatna natančna raziskava obstoječe arhivske dokumentacije, predvsem dobro ohranjene korespondence, pa tudi številni objavljeni drobci raznih biografij sodobnikov in dosejanje raziskave politične zgodovine obdobja med obema vojnama, so Rahtenu omogočili, da je napisal zanimivo monografijo o

človeku, ki je pomembno zaznamoval ne samo slovensko umetnostno zgodovino, ampak tudi politično, kulturno in znanstveno življenje prve polovice 20. stoletja v Sloveniji.

Monografija sledi življenjski poti Izidorja Cankarja od rojstnega šida, tipičnega avstroogrškega podeželskega mesta, kjer so živeli Hrvati in Srbi, Rusini, Slovaki, Nemci in Madžari, pa tudi nekaj Slovencev, ki so — tako kot Cankarjev oče z Vrhnike — prišli iskat delo na vzhod. Izidor je večino zgodnje mladosti preživel pri teti, materini sestri Karolini, kjer se je dobro naučil nemškega jezika. Mati in teta sta bili namreč iz premožnejše nemške družine in ker je Cankarjev oče, sicer sprva zelo uspešen kot krojač, zaradi kvartopirstva bankrotiral, je za Izidorja kot prvorojenca večinoma skrbela teta. Pri enajstih letih je Izidor odšel v Ljubljano, kjer je bil kmalu sprejet v Alojzijevišče, semenišče za dijake iz revnih družin. Zanj se je zavzel prelat Andrej Kalan, ki je v nadarjenem Cankarju videl celo kandidata za naslednika Janeza Evangelista Kreka, torej osebo, ki bi prevzela vodenje Slovenske ljudske stranke. Kljub nekaterim lastnim dvomom in celo nasprotovanju nekaterih Kalanovih kolegov, se je Izidor Cankar odločil za duhovniški poklic in leta 1907 bral novo mašo v Gibarcu pri rodnem šidu. Med leti 1909 in 1913 se je posvetil študiju, sprva estetike na znani katoliški univerzi v belgijskem Leuvenu, nato pa umetnostne zgodovine na Dunaju. Po vrnitvi v Ljubljano je leta 1914 prevzel urednikovanje revije *Dom in svet*, ob koncu vojne pa je bil zelo aktiven tudi na političnem področju, saj je bil ena glavnih oseb v slovensko-hrvaško-srbskih dogovarjanjih o politični prihodnosti južnoslovanskih dežel. Kljub veliki energiji, ki jo je vložil v to delo, se je — za nekatere presemetljivo — leta 1919 odločil za umik iz politike in spomladi leta 1920 postal docent za umetnostno zgodovino na novoustanovljeni ljubljanski univerzi. Kot je nekoč sam dejal menda zato, ker v politiki — po uspešnem

rojstvu nove države — ni več videl tistih izzivov kot v prelomnih časih. Seveda je s politiko in prijatelji, ki jih je imel med politiki, ostal povezan tudi kasneje. A tako, kot je z umikom iz visoke politike dokazal, da ga zanimajo predvsem vedno novi izzivi, se tudi v zasebnem življenju ni zadovoljil z običajno vlogo katoliškega duhovnika. Leta 1926 se je, nasprotovanju številnih bližnjih navkljub, odločil izstopiti iz duhovniškega stanu, da se je lahko poročil z Ničo, hčerko bogatega industrialca, tiskarja in založnika Dragotina Hribarja, to pa je seveda pomenilo tudi njegovo izobčenje iz katoliške cerkve. Kljub temu je še naprej ostal v tesnih stikih s prijatelji in kolegi v politiki, še posebej z Antonom Korošcem, ki je potem, ko je bil v Beogradu nekaj let v nemilosti, leta 1935 spet prišel v vrh jugoslovanske politike in postal celo minister v vladi Milana Stojadinovića. To je Cankarja julija 1936 — prav v času, ko je v Ljubljani začutil, da mu predavateljsko mesto ne dopušča dovolj nadaljnega razvoja in ne prinaša novih izzivov (medtem je tudi že dobil najvišji naziv, torej naziv rednega profesorja) — pripeljalo do imenovanja na mesto poslanika Kraljevine Jugoslavije v Buenos Airesu.

Tik pred odhodom v Argentino oktobra 1936 je Cankar odboru Narodne galerije predstavil prve načrte za Moderno galerijo (Andrej Smrekar, Društvo Narodna galerija 1918—1945, *Osemdeset let Narodne galerije*, Ljubljana 1998, p. 30), za katero si je prizadeval že kakšno leto. Pri tem je pri ženini družini Hribar priskrbel tudi denar za gradnjo, načrte pa zaupal tedaj mlademu Plečnikovemu diplomantu Edvardu Ravnikarju. Po prihodu v Argentino se je Cankar srečal s hudim neredom na veleposlaništvu, a kot odličen organizator ga je hitro spravil v red. Ko je za krajši čas zmanjkalo izzivov, so mu ostali predvsem številni sprejemi, ki se jih je moral — pogosto nerad — udeleževati, tako da je iz pisem soprogi Niči, kadar se je le-ta mudila v domovini, razvidno, da mu je takšno življenje začelo že nekoliko preseda-

ti. Žal tudi po Rahtenovi raziskavi ostaja premalo znanega, kako — če sploh — je Cankar v Argentini nadaljeval svoje umetnostnozgodovinsko delo, raziskave, ali vsaj razmišljanja. Da ni gledal stran od umetnosti, kažeta tudi (vsaj) dve sliki, ki ju je za družinsko zbirko kupil aprila leta 1937 v Buenos Airesu: *Samomor Kleopatre* (tedaj pripisana ferrarskemu slikarju Dossu Dossiju, sedaj pa stoletje mlajšemu florentinskemu slikarju Feliceju Ficherelliju), *Sv. Hieronim* (tedaj kot lombarski slikar Daniele Crespi, sedaj kot — spet skoraj stoletje mlajši — Giuseppe Antonio Petrini), obe sta sedaj last Narodne galerije v Ljubljani (gl. Federico Zerl, Ksenija Rozman, *Evropski slikarji : katalog stalne zbirke*, Ljubljana 1997, p. 24, 39, 75).

A ko so se razmere na stari celini do konca zaostrele in je izbruhnila vojna, se je Cankar ponovno intenzivno posvetil politični dejavnosti, pa čeprav le v obliki delovanja med izseljenci v Argentini in v obliki dopisovanja s strankarskimi kolegi v Evropi, s katerimi je predebatiral številne opcije bodoče ureditve Evrope in mesta Slovenije ter Jugoslavije v njej. Kljub govoricam, da je pronacistično usmerjen — sprožili so jih njegovi nasprotniki v Argentini —, kažejo njegovi dopisi vse prej kot to, celo izrazit bes nad nemško manjšino, ki da je na Slovenskem podprla naciste. Cankar si je tedaj najbolj želel v London, a je spomladi 1942 dočakal le premestitev v Kanado. Zaradi Starmanovih zapisov iz knjige izvemo tudi nekaj več podrobnosti o Cankarjevem zasebnem življenju in zakulisju dogajanja v Ottawi, seveda pa se Rahten še posebej natančno posveti dogajanju v jugoslovanski emigraciji in Cankarjevi vlogi pri usklajevanju številnih interesov v mesecih, ko je postajalo vedno manj jasno, kaj bo z jugoslovansko državo po končani vojni. Kljub dogodkom v Sloveniji, o katerih so mu poročali strankarski kolegi iz Evrope in kljub temu, da so mu partizani v začetku leta 1944 ubili svaka Rada Hribarja in njegovo sopro-

go Ksenijo, je začel vedno bolj odločno opozarjati na to, da bi morala jugoslovanski kralj in londonska vlada v izgnanstvu izrecno podpreti vse, ki se bojujejo proti Nemčiji, tudi partizane, ter obsoditi vse — še posebej v Sloveniji —, ki se bore skupaj z Italijani in Nemci. Njegova prizadevanja niso rodila sadov in februarja 1944 je kralju sporočil, da odstopa zaradi nestrinjanja s politiko predsednika vlade. Cankar je bil uradno upokojen in se je z ženo umaknil iz Ottawe v Quebec, kjer se je v letovišču ob Massonovem jezeru, severno od Montreala, med drugim spet lahko posvetil raziskovalnemu delu, zanimal ga je predvsem čas okrog 1500 v severozahodni Evropi in še posebej je prebiral dela Erazma Rotterdamskega. Ponudb za nadaljnje delo mu sicer ni manjkalo: celo kanadski premier Mackenzie King mu je ponujal kanadsko državljanstvo in službo, pa tudi predstavniki partizanske vojske v Londonu so se zanimali za njegovo sodelovanje. A tudi v Londonu je hitro prišlo do sprememb: zaradi britanskega pritiska je kralj Peter konec maja 1944 odstavil predsednika vlade Božidarja Purića in namesto njega imenoval Ivana Šubašića, ki je bil bolj naklonjen sodelovanju s Titom. V manj kot tednu dni, v dneh, ko se je začela zavezniška ofenziva v Normandiji, je novi premier v vlado povabil tudi Cankarja, ki je privolil in 7. julija postal minister za prosveto in minister za pošto, telegraf in telefon, slabe tri tedne kasneje pa je prišel v London. Cankarjevo londonsko obdobje je dodobra pokrito že zaradi dnevnika, ki ga je v faksimilu in komentiranem prepisu leta 1985 za objavo pripravil Lojze Gostiša, Rahten pa je svojo študijo dopolnil še z novim gradivom iz za-

puščine in ugotovitvami drugih raziskovalcev. Med delom v Londonu in na potovanjih v Italijo in na Vis Cankarju ni uspelo, da bi spravil svoje strankarske kolege z Osvobodilno fronto in dosegel pomiritev med partizani in domobranci. Zaradi tega, pa tudi zaradi nezadovoljstva nad vlado, je konec septembra Cankar odstopil, a se ni oddaljil od Šubašićeve ekipe in je pričakoval imenovanje na novo veleposlaniško mesto. Takoj po osvoboditvi ga je Tito, ki sicer ni odobral njegovega izstopa iz Šubašićeve vlade, res imenoval za poslanika v Atenah, a zaradi težavnih razmer med Jugoslavijo in Grčijo je že dobro leto zatem mesto zapustil in bil marca 1947 upokojen. Po upokojitvi je — vedno bolj osamljen, razšel se je tudi z ženo — nadaljeval svoje raziskovalno delo, prevajal, pisal, tudi potoval, a pravega dostopa do družbe, v kateri se je odločalo o kulturi ali politiki, ni imel več. Po nesrečnem padcu na poledeneli cesti pozimi leta 1957 je obležal in 22. septembra 1958 umrl.

Knjiga, ki obsega dobrih 400 strani, je v celoti dvojezična slovensko-angleška, zaradi česar lahko upamo, da bo dosegla tudi bralce v tujini. Nenazadnje je zanimiva za vse zgodovinarje iz nekdanje Jugoslavije, pa tudi za raziskovalce politične zgodovine Argentine, Kanade in Velike Britanije. Napisana je tako, da manj poučene slovenske bralce, pa tudi tuje, dobro vpelje v politično zgodovino prve polovice 20. stoletja. Kljub poudarku na politični dejavnosti Izidorja Cankarja zato tudi umetnostnim zgodovinarjem nudi dober vpogled v njegovo vzporedno dejavnost, zaradi katere se je v posameznih življenjskih obdobjih bolj kot umetnosti posvečal politiki.

• Matej KLEMENČIČ